

Kan begreppet form, som bland andra Judith Butler använder, hjälpa oss att teoretiskt hantera den könade kroppen, frågar Erika Alm. Hon finner tentativa svar genom att återvända till Aristoteles.

Kroppen som form

Erika Alm

Ordet form används ofta i vardagliga sammanhang som en beteckning för ett tings yttre konturer. Det är vanligt förekommande i talet om kroppen och framför allt om den könade kroppen. I *Nationalencyklopedin* står att läsa att effekten av ett tillskott av androgener hos kvinnor blir en "ändring av kroppsformen med minskning av bröstet, ökning av kroppsbehåring samt skäggväxt, håravfall på huvudet, förgrovnig av rösten, bortfall av menstruationerna, klitorisförstoring och ökning av libidon."¹ Feministiska vetenskapsteoretiker och vetenskapshistoriker använder också form för att beteckna kroppens yttre könstecken. Anne Fausto-Sterling skriver till exempel om en idrottsskvinna som visade sig ha manlig könskromosomuppsättning att hon trots sin Y-kromosom och sina testiklar hade "utvecklat en kvinnlig form".²

Även i filosofiska sammanhang är det vanligt att tala om kroppen i termer av form. Utarbetade teorier om kroppen som form finns hos

exempelvis Aristoteles och Hegel och formbegreppet har haft betydelse för den teologiska diskussionen kring kropp och könslighet.

Det faktum att formbegreppet används så frekvent just i relation till kroppen gör det intressant. Kanske kan formbegreppet hjälpa oss att begreppsliggöra kroppen såsom den beskrivs av några av vår samtids mest framstående feministiska teoretiker: som något som alltid pekar utanför sig självt, situerat i ett spänningsfält mellan biologi och kultur och inskrivet i mänskliga praktiker kring språk, kunskap och moral.

Denna artikel skall läsas som ett försök att pröva formbegreppets analytiska potential och då särskilt som ett verktyg för att kritiskt förhålla sig till de många gränsdragningar kring kroppen som är konstitutiva för vårt tänkande: kropp versus psyke, inre versus yttre, biologi versus kultur, subjekt versus objekt. Jag vill med utgångspunkt i formbegreppet såsom det definieras och används i

två mycket specifika och avgränsade filosofiska kontexter, hos Aristoteles och i Judith Butlers läsning av Aristoteles, skissera vilka möjligheter som ryms i tankefiguren kroppen som form.

Aristoteles formbegrepp

I *De Anima* skriver Aristoteles att själen är kroppens form och kroppen är själens materia. Aristoteles teori om form och materia – hylomorfismen – fyller en viktig funktion i hans filosofiska system; den hör hemma i metafysiken men får konsekvenser för både de biologiska och de politiska undersökningarna.

Mycket förenklat kan man säga att form för Aristoteles är det som ger materien stadga och mening i såväl ontologiskt som epistemologiskt hänseende. Materien är potentialitet som genom formen aktualiseras mot ett specifikt mål, nämligen formens fulländning. Filosofen Charlotte Witt menar att hylomorfismen är normativ; Aristoteles uppfattade och beskrev världen utifrån premissen att form är en renare och godare princip än materia.³ Relationen mellan form och materia är således teleologisk, materia existerar för formernas skull. Utifrån en sådan tolkning ter sig form som helt överordnad materia och som metafysiska begrepp är form och materia alldeles tydligt bundna till varandra i en hierarki. Men i det enskilda tinget går form och materia inte att särskilja från varandra.

Formbegreppet är i sig tvetydigt hos Aristoteles. När begreppet används om ett specifikt ting – en sten, ett träd, en häst, en människa – kan det beteckna såväl tingets inre avgörande egenskaper som dess yttre gestalt. Aristoteles använder med andra ord form både när han talar om det som gör tinget till vad det är och när han talar om tingets sinnligt förnimbara konturer och dessa två

aspekter går inte att reducera till varandra. Aristotelesforskaren David Ross menar att man kan avhjälpa den begreppsförvirring som kan tänkas uppstå genom att se till vilka termer Aristoteles använder om form. Formbegreppet kringgärdas nämligen av en mängd olika termer, bland dessa *eidōs* och *morfe*. Aristoteles använder ofta *eidōs* när han talar om de inre avgörande egenskaperna medan *morfe* används om den yttre gestalten.⁴

Det kan dock finnas en poäng i att inte lösa upp dubbeltydigheten, för däri finns en teoretisk potential. Om vi godtar att form är det som gör tinget till vad det är och samtidigt den gestalt som omedelbart delges betraktaren, samt att det enligt Aristoteles är genom formen vi förstår ett ting – formen säger oss vilka egenskaper tinget har och är dessutom det som vi faller tillbaka på när vi klassificerar ting i arter och typer – så växer ett komplext samband mellan form, materia och intelligibilitet fram. Formens funktion är både ontologisk och epistemologisk; formen är på en gång tingets essens och det som gör tinget begripligt för oss (i dubbel bemärkelse: dels genom att ge tinget dess konturer – som betraktaren genom sina sinnesförnimmelser tar del av – och dels genom att vara det hos tinget som människan med sitt förnuft erfar som särskiljande – specifikt för det särskilda tinget och gemensamt för tinget och andra ting av samma släkte).⁵

Aristoteles hylomorfism engagerar fortfarande. Särskilt hans teorier om själen som form och kroppen som materia är närvarande och levande i vår samtids filosofiska diskussioner om subjektivitet och materialitet. Ett gott exempel är det faktum att Judith Butler utgår från *De Anima* i sin diskussion kring materiebegreppets utveckling och de möjligheter som ligger förborgade i själva begreppet.

Butler: materia, materialisering, matrix

Redan i titeln till *Bodies that Matter* framgår att materiebegreppet är av avgörande betydelse för Butler. Titeln kan läsas som en ordlek: 'kroppar som betyder' korsbefruktas med det grammatiskt felaktiga men fullt begripliga 'kroppar som materia' eller kanske snarare 'kroppar som materierar'. Butler betonar att engelskans *matter* härrör från latinets *mater* (mor) och *matrix* (livmoder) och att materiebegreppet historiskt sett är sammanlänkat med föreställningar om alstrande och ursprung. Detta faktum är viktigt i ett filosofiskt sammanhang där frågan om vad ett objekt är och vad det betyder ofta formuleras som en fråga om varifrån objektet kommer, det vill säga som en fråga om härkomst. Enligt Butler finns ett oupplösligt samband mellan materia och betydelse som uttrycks i själva ordet i såväl latinets som i grekiskan. I den antika kontexten tillskrivs materien en förmåga att ge upphov till ting och samtidigt göra dem intelligibla.

Denna beskrivning stämmer inte alls överens med Aristoteles materiebegrepp såsom det beskrivits ovan. Butler hänvisar vare sig till hylomorfismen eller formbegreppet. Materien tycks ha de egenskaper som formen tillskrivs i de aristoteliska texterna: den är aktiv, skapande och begripliggörande. Därför kan det tyckas förvånande att Butler hänvisar till just Aristoteles i detta sammanhang. Hon citerar nämligen ett stycke ur *De Anima* där Aristoteles hävdar att det är meningslöst att fråga sig om själen och kroppen är ett ting eller om ett tings materia och det som materien är en del av är detsamma, då de inte går att skilja åt. Däri ligger kärnan i Butlers tolkning av Aristoteles.

Schema betyder form, gestalt, figur, utseende, klädnad, gestik, syllogisk figur och grammatisk form. Om materia aldrig uppträder utan sin *schema* betyder det att den endast uppträder under en viss grammatisk form och att principen för dess igenkännbarhet, dess karaktäristiska gestik eller klädnad, är oupplöslig från det som konstituerar dess materia.⁶

Här använder Butler ordet *schema* som är en av termerna för form i den aristoteliska terminologin (jag återkommer till hennes tillämpning senare i artikeln). Av citatet ovan framgår tydligt att Butler utgår från att materien alltid är formad och att form och materia är oskiljaktiga. Det är utifrån detta postulat som man skall förstå hennes påstående om att det inte finns någon distinktion mellan materialitet och intelligibilitet. Viktigt att komma ihåg i sammanhanget är att detta sammanfallande mellan ontologi och epistemologi endast gäller materialiserade ting, åtminstone om man skall vara Aristoteles trogen. Det är i materialiseringsprocessen och alltså i det redan existerande tinget som form och materia är oskiljaktiga. Som metafysiska begrepp är form och materia däremot åtskilda och dem emellan finns den hierarki som tidigare beskrivits: formen är aktualiteten, materien potentialiteten, formen ger materien stadga och mening. Essensen återfinns i formen som metafysiskt begrepp. Butler tycks dock inte intresserad av vare sig materiebegreppet eller formbegreppet som metafysiskt begrepp.

Just det sistnämnda är en av de poänger som filosofen Åsa Carlson gör i sin läsning av *Bodies that Matter*. Carlson konstaterar att Butler laborerar med två materiebegrepp: dels vårt samtida begrepp i vilket materien är det-

samma som passiv massa och dels det materiebegrepp som hör hemma i Aristoteles *De Anima*.

Detta är ett strategiskt drag från Butlers sida, vars syfte, om man skall tro Carlson, bottnar i en önskan om att låta det aristoteliska materiebegreppets dynamiska karaktär smitta av sig på den egna samtidens syn på materia. Som ett led i denna tolkning av Aristoteles inkorporerar Butler formen och dess egenskaper i materiebegreppet. Butler modifierar helt enkelt det aristoteliska materiebegreppet till att beteckna *materialiseringen* – den process varmed materien aktualiserar formen – och försöker genom denna språkliga manöver upphäva skillnaden mellan form och materia som finns inskriven i den aristoteliska metafysiken. Butler vill enligt Carlson ”upphäva skillnaden mellan form och materia, mellan mentalt och materiellt, mellan psykiskt och fysiskt, och hon vill genom detta göra aristotelisk materia till ett icke-metafysiskt begrepp. Det som är materiellt är materialiserat, det vill säga format och därför begripligt”.⁷

Butlers utläggning kring materien och materialiseringen – i förhållande till Aristoteles – spänner bara över ett par sidor. Mycket förblir outtalat och tvetydigt. Särskilt en mening ger upphov till förvirring. Jag citerar den därför på originalspråk: ”The matrix is an originating and formative principle which inaugurates and informs a development of some organism or object.”⁸ Carlson menar att Butler med denna formulering kopplar samman matris och form.⁹ Detta kan i sin tur, enligt Carlson, tolkas som att Butler vill göra det aristoteliska formbegreppet (eller rättare sagt: termen *princip*, som hör hemma i terminologin kring formbegreppet) materiellt. För att försöka avgöra huruvida Butlers omformu-

ling av det aristoteliska materiebegreppet är legitim går Carlson tillbaka till Aristoteles. Hon hänvisar till *De generatione animalium* där Aristoteles skriver att det första som formas i en materialisering är principen, i människans fall hjärtat.¹⁰ Och om det är detta slags princip som Butler åsyftar med formuleringen att matrisen är en formande princip så kan Carlson tillstå att principen är materia. Men, fortsätter Carlson, denna materiella princip är i sin tur formad av formen som ju är något annat, nämligen det som aktualiserar materien. Om relationen mellan materia och form och princip skriver hon sedan: ”Allt den dynamiska materien behöver är en liten vindpust från den aktualiserande formen, sedan klarar den sig med sina egna principer. Denna aktualiserande vindpust försöker Butler få in i materien, in i kroppen.”¹¹

Carlson ogiltigförklarar alltså det som hon tolkar som ett försök från Butlers sida att tillskriva materien i sig en kapacitet att sätta igång en utvecklingsprocess. Med all rätt, det finns inte stöd i de aristoteliska texterna för påståendet att materien skulle vara aktiv i det ögonblick när materialiseringsprocessen tar sin början. Men jag tror inte att Butlers omformulering av materiebegreppet är så radikal som Carlson framställer den: att materien i sig, som fristående från form och utanför en materialiseringsprocess, skulle besitta något slags skapande kraft. Butler poängterar nämligen vid ett flertal tillfällen att materia alltid är formad och hon betonar såsom ett sakförhållande ’att vara materiell är att materialisera’. Med dessa formuleringar knyter Butler sitt påstående om materiens alstrande kraft till det sammanhang där materia och form verkligen, även hos Aristoteles, är ett och detsamma: materialiseringen.

Att inom dessa klassiska kontexter tala om *bodies that matter* är inte en meningslös lek med ord, för att vara materiell betyder att materialisera, denna materialiseringsprincip är just det som 'matter' med kroppen, dess begriplighet. Att veta någots betydelse är, i denna mening, det samma som att veta hur och varför det 'matter', "to matter" innebär på en gång "att materialisera" och "att betyda".¹²

Butlers formulering om att matrisen är en formativ princip bör nog läsas i ett större sammanhang, i ljuset av hennes projekt att visa hur gränserna för vad vi uppfattar som mänskliga kroppar och subjekt konstitueras av *föreställningar* om kön och sexualitet. Hennes påstående att materialitet och intelligibilitet är sammanvävda rymmer en insikt om att det som inte är begripligt heller inte kan existera för oss. Samtidigt är själva termen *matris* intrikat. Även om ordet genom sitt ursprung kan associeras med materia så för den vanligaste användningen snarare tankarna till formbegreppet. *Matris* används om såväl en yttre form som om en princip som är formande och produktiv.¹³ Med andra ord finns i själva ordet just den komplexitet som Butler eftersträvar.

Genom att inledningsvis knyta *matris* till materiebegreppet för att sedan hävda att matrisen är en formativ princip låter Butler matrisen fylla den funktion som formen har hos Aristoteles i materialiseringsprocessen. Dessutom får begreppet *den heterosexuella matrisen* som är så avgörande för hennes teorier om sambanden mellan kön, kropp, sexualitet och könsidentitet ytterligare en dimension genom detta resonemang.¹⁴ Om *matris* på en och samma gång är något materiellt, produktivt och regulativt så är den heterosex-

uella matrisen, som beteckning för det system av praktiker som utgör gränserna för vad som är begripligt för oss, ett begrepp vari ontologi och epistemologi, materialitet och intelligibilitet smälter samman.

Att Butler införlivar form i sitt omformulerade materiebegrepp, dels genom att konsekvent tala om materialisering och dels genom att utnyttja *matris* termens dubbeltydiga konnotationer, är tydligt. I en mening finns dock formbegreppet som det presenteras hos Aristoteles faktiskt närvarande även i Butlers text, nämligen i det sammanhang där form blir liktydigt med själ. Butler jämför på ett spännande sätt Aristoteles beskrivning av själen som det som aktualiserar kroppen och Foucaults resonemang om själens betydelse för formandet och materialiserandet av fångens kropp i *Övervakning och straff*.

"Själ[en] bringar [fången] till existens"; och inte helt olikt Aristoteles formar och formulerar själen, av Foucault beskriven som ett maktinstrument, kroppen; präglar den och skapar den genom denna präglings.¹⁵

I sin korsläsning av Aristoteles och Foucault lanserar Butler tanken att man kan historisera den aristoteliska formen i relation till kroppen. Med det menar hon att man kan se formen som de kulturellt varierande principerna för kroppens *begriplighet*. Här för hon in tanken att kön och (hetero)sexualitet skulle vara väsentliga komponenter i en sådan form. I aristoteliska termer kan man kanske säga att Butler menar att den heterosexuella matrisen är en del i den form som mänskliga kroppar aktualiserar: mänskliga kroppar är könade eftersom kön är en del i formen genom vilken de materialiseras över huvud taget.¹⁶ Carlson

tycks vara inne på samma linje: "Ur Butlers perspektiv är människokroppens 'essens' kön och sexualitet: för att vara begriplig ska en människokropp vara manlig eller kvinnlig och heterosexuell."¹⁷

Det är också i jämförelsen mellan Aristoteles och Foucault som Butler kommer nära ett dubbeltydigt formbegrepp. Även om resonemanget inleds med en definition av form som själ – det är ju utifrån den premissen som övergången till Foucault legitimeras – så glider form över till att likna Aristoteles metafysiska begrepp. Butler använder nämligen termen *schema*. Schema har hon tidigare i texten definierat såsom betecknande: form, gestalt, figur, utseende, klädnad, gestik, syllogisk figur och grammatisk form.¹⁸ Här återfinns den dubbeltydighet som formbegreppet präglas av: inre avgörande egenskaper och yttre gestalt. Butler utvecklar inte denna tvetydighet och hon kopplar den inte till vare sig materia eller matris, det senare har många grundläggande likheter med form. Men vad skulle användandet av ett explicit formbegrepp kunna tillföra Butlers materialiseringsteori?

Med formen som en variabel i materialiseringsteorin skulle Butler kunna betona det hon antyder i sin korsläsning av Aristoteles och Foucault. Om formbegreppet får behålla den tvetydighet det har i Aristoteles metafysik och samtidigt används både om individens själ och om det system av praktiker som utgör gränserna för vad som är begriplig för oss, så blir formbegreppet ett kraftfullt analytiskt verktyg där individuella, strukturella, sociala, psykiska och fysiska faktorer går in i varandra och inte kan separeras från varandra annat än på ett analytiskt plan. Det skulle vara intressant att se ett sådant vitt formbegrepp användas i Butlers diskussion kring subjektblivandet som på en gång ett tillblivande och

ett underordnande (engelskans *subjectivation* och *subjection*). Processen varmed individen blir ett igenkännbart subjekt rymmer enligt Butler dimensioner som vi, med vårt samtida materiebegrepp, skulle kalla materiella; det är ett förkroppsligande.

I sin läsning av Jacques Lacans och Sigmund Freuds teorier om individens bild av den egna kroppen visar Butler hur denna tillblivelseprocess tar sig ut. Enligt Freud är nämligen individens skapande av en kroppsbild tätt förknippat med skapandet av ett ego – känslan av att vara ett subjekt. Det är genom att bli varse den egna kroppen som individen blir varse sig själv. Och varseblivningen av den egna kroppen sker genom en psykisk investering i kroppens olika delar, en libidinös sådan. Denna fördelning av libido i kroppen är, i Butlers läsning av Freud, omgärdad av sociala förbud. Det finns alltså en tydlig social aspekt i skapandet av kroppsbilden, vilket Lacan betonar i sina resonemang om spegelfasen. Butler konstaterar att om hennes tolkning av Freud och Lacan stämmer så kan man inte hävda att det finns någon entydig skillnad mellan en ontologisk och en epistemologisk nivå i talet om kroppen: de sammanfaller.

[D]et är inte längre möjligt att anta anatomin som en stabil referent som på något sätt värderas eller betecknas genom att underställas ett imaginärt schema. Tvärtom är själva åtkomligheten hos anatomien i en mening beroende av detta schema och sammanfallande med det. [...] Oupplösligheten mellan det psykiska och det kroppsliga tyder på att varje beskrivning av kroppen, även de som inom vetenskaplig diskurs bedöms som konventionella, sker genom spridning och bekräftande av ett sådant imaginärt schema. ¹⁹

Här använder Butler återigen ordet *schema* och tycks i detta inrymma såväl en individuell som en social och strukturell nivå. I denna användning liknar hennes schema faktiskt det aristoteliska formbegreppet, inte bara i dess bestämning som själ, utan även i dess metafysiska tappning. Schemat är det som kropparna materialiseras genom och finns därmed, underförstått, också närvarande i det enskilda tinget, i det här fallet i den könade människan. Med andra ord är det i resonemangen kring psykoanalytiska teorier om kropp och könslighet som Butler kommer det aristoteliska formbegreppet närmast.

*

Oavsett om Butlers tillämpning av det aristoteliska materiebegreppet är fruktbar eller inte, så kan den diskuteras i relation till Aristoteles texter. Butler hävdar till exempel att materien inte bara är en av Aristoteles fyra orsaker utan också principen för individuation.²⁰ Bland Aristoteles uttolkare råder dock oenighet i frågan om orsaken bakom det enskilda tingets specificitet. Vissa menar, liksom Butler, att det är i materien individuationsprincipen står att finna – att det är materiens potentialitet med dess motsatspar och öppenhet som möjliggör individualitet. Andra hävdar att varje enskilt ting har en egen form (som är något annat än den gemensamma formen för släktet) och att det är från denna form som det individuella härrör.²¹

Form som tankefigur

Exemplet med Butlers bruk av materie- och formbegreppen visar att det finns en sprängkraft i dessa begrepp som gör dem intressanta. Om man tar fasta på det faktum att form betecknar såväl de inre definierande egenskaperna som den yttre gestalten kan begreppet

med fördel användas i relation till tolkningar av kroppen.²² Här följer en schematisk presentation av några möjliga varianter. För enkelhetens skull har jag fokuserat på exempel som är kopplade till frågan om vad som gör en individ könad.

Syftet med följande avsnitt är inte att sätta formbegreppet i motsättning till Butlers materialiseringsteori eller att hävda att det är ett bättre alternativ än det senare, utan snarare att formulera möjliga användningsområden för formbegreppet. Formbegreppet har förvisso, som jag ser det, vissa fördelar i förhållande till materialiseringsbegreppet i det att det är ett begrepp som finns levande i vardagsspråket och att det där används just i relation till den fysiska kroppen. Styrkan i såväl materialiseringsteorin som formbegreppet är förmågan att synliggöra sammansmältningen av det som ofta beskrivs som åtskilt: kropp och psyke, inre och yttre, biologi och socialitet, ontologi och epistemologi, identitet och handling. Butler formulerar ett sätt att tala om hur det könade subjektet skapas, vilka möjligheter och vilka begränsningar som formar individens sociala tillblivelse. Materialiseringsbegreppet är för henne en semantisk och filosofisk möjlighet, då det erbjuder ett alternativ till begrepp som konstruktion som bäddar för missförstånd och förgivettaganden.²³

Ett sätt att använda formbegreppet är att göra det inomkroppsligt, att låta det relatera till spänningar och samspel *inom* kroppen. Tankefiguren *kroppen som form* kan med formbegreppets dubbelhet vara en metafor för det faktum att gränsen mellan kroppens insida och utsida inte går att upprätthålla; att det inte går att särskilja insida från utsida, de är ett och detsamma och ändå inte en enhet.

I denna tappning skulle form till exempel kunna vara av intresse i analyser av biologis-

ka diskurser. I populärvetenskapliga texter framställs ofta människans gener som hennes essens, vilken tar sig uttryck i yttre, omedelbart synliga attribut. I formbegreppets dubbla karaktär finns en kraftfull metafor för kritiska analyser av sådana förenklade resonemang. Anne Fausto-Sterling och Suzanne Kessler har i utförliga studier visat hur läkarvetenskapen i behandlingen av intersexuella – tveydigt könade individet – har ett mycket pragmatiskt förhållningssätt till vilka könstecken som anses avgörande för valet av kön. Den medicinska praktiken utgår från att det i normalfall finns en samstämmighet mellan de inre könsorganen (genetisk uppsättning, könskörtlar och inre könsorgan) och de yttre könstecknen (yttre könsorgan och sekundära könstecken som bröst och behåring). Hos intersexuella är denna samstämmighet bruten och könstecknen inte avläsbara. Tankefiguren kroppen som form kan vara behjälplig i analysen av de diskussioner som aktualiseras i samband med val av kön. Vilka föreställningar om den könade kroppen ligger till exempel bakom kravet på en koherens mellan inre och yttre könstecken, manifesterat i den utbredda praktiken att eliminera alla könstecken som inte stämmer överens med det kön som individen tilldelats?²⁴

Ett annat sätt att ta formbegreppet i anspråk vore att applicera det på begreppsparet kropp och psyke. Här kan flera kombinationer tänkas. Man kan postulera psyket som de inre definierande egenskaperna och kroppsytan som den yttre gestalten. Då kan man exempelvis begreppsliggöra det komplexa samspel mellan psyke och kroppslighet som återfinns i teorier kring könsidentiteten som personlighetens kärna.²⁵ Föreställningen om att könsidentiteten är de inre definierande egenskaperna och fysiska uttryck som poser

och manér är den yttre gestalten har förankring i vårt vardagliga tal om kropp och kön. Detta till synes enkla orsakssamband mellan inre definierande egenskaper och yttre gestalt kompliceras dock av det faktum att det är utifrån de fysiska uttrycken som man bildar sig en föreställning om den inre könsidentiteten och vice versa. Frågan om vilka uttryck som skall betraktas som autentiska – genuina uttryck för en känsla av att vara man eller kvinna – undermineras av detta samspel och av insikten om att det ena inte kan skiljas från det andra.

Tankefiguren kan också inverteras så att vissa fysiska egenskaper (ofta specificerade som genomet men ibland även som en skillnad mellan kvinnors och mäns hjärnstruktur) betecknas som de inre definierande egenskaperna medan de psykiska och sociala uttrycken av denna fysiska essens beskrivs som den yttre gestalten. Föreställningen om en fysisk essens som orsak till beteende känns igen både i våra vardagliga föreställningar och i vissa vetenskapliga praktiker. Vanligt förekommande är till exempel tanken att det finns kognitiva könsskillnader gällande exempelvis spatial och verbal förmåga som bottnar i en könsdifferentiering av hjärnan under fosterstadiet, samt övertygelsen om att mäns (generellt) högre halt av testosteron i kroppen förklarar det faktum att de är överrepresenterade i brottsstatistiken som gärningsmän.²⁶

Ytterligare en variant vore att använda formbegreppet för att begreppsliggöra föreställningar om psyket i sig. I en sådan tolkning skulle form kunna appliceras på uppdelningen mellan identitet och handling. Judith Butler och många med henne har beskrivit den vanliga föreställningen att en individs handlingar korresponderar mot och orsakas av en inre identitet. Detta går till exempel igen i anta-

gandet att individens könsidentitet manifesteras genom vissa handlingar och attribut eller att hennes sexuella identitet tar sig uttryck i sexuella handlingar. Vår bild av identiteten som stabil och enhetlig, en grund som handlingarna bottnar i och är utslag av, är enligt Butler en illusion. Den till synes grundmurade identiteten är helt och hållet beroende av handlingarnas repetitiva bekräftande, skapas rent av genom dem. Det är alltså handlingarna som formar identiteten och detta sker kontinuerligt. Butler uttrycker sin teori om könets performativa karaktär med hjälp av Friedrich Nietzsches formulering: ”det finns inget ’vara’ bakom handlandet, verksamheten, tillblivandet. Den handlande är en tilldiktning till handlandet; handlandet självt är allt.”²⁷ I termer av form kan man alltså hävda att det som tycks vara de inre definierande egenskaperna – identiteten – i själva verket skapas av den yttre gestalten – de bekräftande handlingarna – och viktigast av allt: att identitet och handling inte är möjliga att särskilja.

I samtliga ovan nämnda användningar av formbegreppet kan dess tvetydighet – att de inre definierande egenskaperna är förbundna med den yttre gestalten, men inte sammanfaller med den – tillämpas i kritiska analyser av resonemang som laborerar med dikotomier: kropp versus psyke, inre versus yttre, biologi versus kultur, identitet versus handling etc.

Butler poängterar i sin läsning av *De Anima* att ontologi och epistemologi smälter samman i materialiseringsprocessen. Det är just en sådan sammansmältning som det dubbla formbegreppet kan begreppsliggöra. Sammansmältningen mellan en ontologisk och en epistemologisk nivå är, om man ser till formbegreppets kontext i den aristoteliska terminologin, ett av begreppets viktigaste egenskaper. Detta blir signifikant om vi återvänder

till de förslag på användningsområden som listades ovan. I samtliga fall antas i mer vardagliga resonemang att det ena ledet i dikotomin är den orsakande faktorn medan den andra ses som en effekt av den förra. Med andra ord finns en tendens att ordna tecken och beteenden – i de här exemplen könstecken – i en kausal och temporal kedja. Detta inrättande görs med hänvisning till ontologin: det är så tingen ordnar sig. Men det förment ontologiska antagande om kausalsambandet mellan inre och yttre visar sig vid närmare påsyn vara i lika hög grad epistemologiskt: det sätt på vilket vi ordnar tingen för att nå kunskap om dem.

Kanske är det i denna till synes enkla, rent av triviala, betydelse som formbegreppet är mest fruktbart. Formen är det som gör tinget till vad det är och samtidigt det som gör det begripligt för oss. Denna dubbla funktion bottnar i det faktum att formen på en gång är något inre och förborgat och något yttre och omedelbart synligt. Det ena kan inte skiljas från det andra men heller inte reduceras till ett och detsamma. Genom att ta fasta på detta kan man kritisera och analysera talet om kroppen som utgår från dikotoma distinktioner.

Formbegreppet skulle då kunna ges den vida innebörd som Butler av allt att döma lägger i termen *schema* och således innefatta både inre och yttre, psykologiska, materiella, sociala, kulturella, individuella, strukturella, ontologiska och epistemologiska aspekter av kön, i oupplöslig förening. Så begreppsliggörs komplexiteten i de processer som formar kön och subjektblivande: aldrig avslutade projekt, öppna för förändring och samtidigt i varje ögonblick begränsade. Det faktum att individen upplever den egna formen – inre och yttre, psykiska, sociala och fysiska könstecken –

som stabil och enhetlig är ett resultat av en inlärningsprocess utan slut och en nödvändighet för att individen skall kunna fungera som subjekt. Kanske kan man utifrån Butler säga att det inte finns något sådant som en stabil form, varken som inre form (könsidentitet) eller som yttre form (könad kropp och könsbekräftande handlingar), varken i subjektet som blivit till genom en materialisering av formen eller i formen som den diskursiva mall genom vilken kropparna blir *begripliga* för oss.

Noter

- 1 Nationalencyklopedin online: www.ne.se, 2005-12-01, sökord: virilisering. Resonemanget är ytterst intressant ur ett könsteoretiskt perspektiv, det är ett tydligt exempel på föreställningen att kön och sexualitet är sammanlänkade. Kvinnans sexualdrift sägs förändras, i en progressiv rörelse, av tillförseln av androgener (i vardagligt tal: manliga könshormoner). Implicit i resonemanget finns med andra ord ett antagande om att kvinnor har mindre pockande sexualdrift än män av den enkla anledningen att de inte utsätts för lika höga halter av androgener. Artikeln i Nationalencyklopedin är kortfattad och hänvisar inte till några studier. Det framgår inte om det verkligen finns uppmätta förändringar i libido eller hur en sådan mätning i sådana fall gått till. Tanken att kvinnors och mäns sexualdrift är olika stark och att sexualdriften är en direkt effekt av könstillhörigheten har historiskt sett haft högröstade förespråkare även innan man fick kännedom om de så kallade könshormonerna. Se exempelvis: Anne Fausto-Sterling: *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*, Basic Books 2000, kapitel 6 och 7; Marianne Van Den Wijngaard: *Reinventing the Sexes: The Biomedical Construction of Femininity and Masculinity*, Indiana University Press 1997; Nelly Oudshoorn: *Beyond the Natural Body: An Archeology of Sex Hormones*, Routledge 1994.
- 2 Fausto-Sterling, 2000, s. 2. Samtliga översättningar av citat från engelska original är gjorda av artikelförfattaren.
- 3 Hylomorfism är en beteckning på Aristoteles teori om form och materia som används av vetenskapshistoriker och filosofer. Se exempelvis: Charlotte Witt: "Form, Normativity and Gender in Aristotle", *Feminist Interpretations of Aristotle*, Cynthia A. Freeland (red.), Pennsylvania State University Press 1998. Vad gäller materialiseringsprocessen så poängterar Witt att den i sig leder till det goda. Aktualiseringen av form i världen är realiseringen av något gott: Witt 1998, s. 128. Witt hänvisar till Aristoteles *Metaphysica* IX 8 1050a15-16.
- 4 David Ross: *Aristotle*, (1923), Routledge 1995, s. 76. Se även: Sven-Eric Liedman: "Stenarna i själen: Om form och materia hos Aristoteles", *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdoms historia*, Swedish Science Press 1999.
- 5 Se exempelvis: Witt 1998, s. 124.
- 6 Butler 1993, s. 31-33. Citat: *ibid*, s. 33.
- 7 Åsa Carlson: *Kön, kropp och konstruktion: En undersökning av den filosofiska grunden för distinktionen mellan kön och genus*, Symposion 2001, s. 142f, 182. Citat: *ibid*, s. 143.
- 8 Butler 1993, s. 31.
- 9 Denna tolkning gör hon antagligen på basis av ordvalet: Butler talar ju om en formande princip, såväl meningens subjekt som dess bestämning leder tankarna till det aristoteliska formbegreppet.
- 10 Carlson hänvisar inte till något specifikt ställe hos Aristoteles, men hon har precis citerat ett stycke ur *De Generatione Animalium* 2.5, 714b.

- 11 Carlson 2001, s. 183. Kring termen *princip* finns vissa oklarheter. Butler definierar inte termen alls och Carlson frågar sig om hon möjligen inrymmer såväl materia som form i detta begrepp. Frågan är intressant, särskilt som Carlson inte heller definierar termen. Carlson kritiserar Butler för att göra principen till något materiellt (av allt att döma eftersom en sådan manöver genom en associationslogik även skulle göra form till något materiellt).
- 12 Butler 1993, s. 32. Att översätta denna ordlekande passage är svårt, särskilt sista meningen i citatet skulle kunna ges andra dimensioner med andra formuleringar: ”’to matter’ betyder på en gång ’att ta form’ och att ’att beteckna’.”; därför har jag i denna översättning valt att behålla det engelska *matter* för att tydliggöra dubbeltydligheten. Carlson översätter meningen på följande vis: ”’To matter’ betyder både ’att bli fysisk gripbar’ och ’att vara begriplig’.” Carlson 2001, s. 182. Samtliga varianter inkluderar vissa dimensioner av Butlers ordlek och utesluter andra.
- 13 För de olika betydelserna av matris, se exempelvis *Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”matris”: www.ne.se
- 14 Termen myntade Butler i den epokgörande *Gender Trouble* från 1990.
- 15 Butler 1993, s. 34.
- 16 Se exempelvis: Butler 1993, s. 9-10.
- 17 Carlson 2001, s. 176, se även: s. 146, 178.
- 18 Butler 1993, s. 33.
- 19 Butler 1993, s. 65-66, flera meningar utslutna. För Butlers resonemang kring Freuds och Lacans teorier om kroppsbild och subjektblivande, som inte görs rättvisa av denna korta presentation, se exempelvis: Butler 1993, kapitel 2 och 3.
- 20 Butler 1993, s. 253 not 22.
- 21 Ingemar Düring hör till företrädarna för tanken att materien står för individuationen: Ingemar Düring: *Aristoteles: Darstellung und Interpretation seines Denkens*, Winter 1966. Düring kritiseras av bland andra Heinz Happ: *Hyle: Studien zum Aristotelischen Materie-begriff*, Berlin 1971; Hepp hämtar i sin tur inspiration från Walter Leszl som hävdar att den enda typ av individuation som materien bidrar med är att den särskiljer ett ting från ett annat rent numerärt: att det gör tinget ”numerical one”. Walter Leszl: *Logic and Metaphysics in Aristotle: Aristotle’s Treatment of Types of Equivocity and its Relevance to his Metaphysical Theories*, Padova 1970, s. 497. Se även Marguerite Deslauriers som menar att det finns forskare som betonar det faktum att Aristoteles skiljer mellan form och essens. Dessa gör gällande att medan essensen är de principer som gör tinget till vad det är – det som i denna text gått under termen form – så är formen helt och fullt bunden till det realiserade tinget och inkluderar den individuella materiens accidentala egenskaper och alltså helt individuell. Formen och essensen överlappar med andra ord varandra. Marguerite Deslauriers: ”Sex and Essence in Aristotle’s *Metaphysics* and *Biology*”, *Feminist Interpretations of Aristotle*, Cynthia A. Freeland (red.), Pennsylvania State University Press 1998, s. 160.
- 22 Prövandet av formbegreppet som ett verktyg för att kritiskt förhålla sig till talet om kroppen (präglat av dikotomier) är en del i min kommande avhandling i idéhistoria. I avhandlingen appliceras det tvetydiga formbegreppet på det system av föreställningar kring kropp, kön och sexualitet som utkristalliseras i fyra statliga offentliga utredningar från slutet av 1960-talet till mitten av 1970-talet, utredningar som handlar om faststäl-

- lande av könstillhörighet, abort, sterilisering och sexualbrott. För en kort diskussion kring det material som avhandlingen behandlar se: Erika Alm: "Talet om kroppen i några statliga utredningar" *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdoms historia*, Swedish Science Press 2003.
- 23 Butler 1993, genomgående, exempelvis s. 9.
- 24 Fausto-Sterling 2000, kapitel 2–4; Suzanne Kessler: *Lessons from the Intersexed*, Rutgers University Press 1998.
- 25 Föreställningen om könsidentiteten som "personlighetens kärna" är allmänt spridd och har företrädare inom såväl psykiatrin som psykologin. Se exempelvis: Robert Stoller: *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*, Science House 1968; John Money och Anke A. Ehrhardt: *Man and Woman, Boy and Girl: The Differentiation and Dimorphism of Gender Identity from Conception to Maturity*, Johns Hopkins 1972. För en kritisk analys av denna föreställning se exempelvis: Fausto-Sterling 2000, kapitel 2-4.
- 26 Angående försöken att härleda kvinnors och mäns beteenden till fysiologiska skillnader, företrädelsetvis endokrinologiska sådana, se exempelvis: Fausto-Sterling 2000; Van Den Wijngaard 1997; Oudshoorn 1994.
- 27 Friedrich Nietzsche: *Om moralens härstamning: En stridsskrift* (1887), översätt. Jan Sjögren, Rabén & Sjögren 1965, s. 47. Butler citerar just denna passage hos Nietzsche: Judith Butler: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, (1990), Routledge 1999, s. 33.

Nyckelord

genusvetenskap, kropp, form, materia, Aristoteles, Judith Butler

Keywords

gender studies, body, form, matter, Aristotle, Judith Butler

Summary

The body as form, by Erika Alm, PhD Candidate, History of Ideas and Theory of Science, Göteborg University.

The article takes as its departure the fact that the word form is commonly used, in everyday language as well as in scientific discourse, when discussing the body. Within the philosophical tradition the concept of form has been used in more specific and elaborate ways. Alm wishes to explore the possibilities of the concept as an analytic instrument, specifically as a means of critically approaching the discourse of the body conceptualised by dichotomies such as: body versus psyche, biology versus culture, interior versus exterior, subject versus object etc. The focus of the article is the ambiguity of the concept of form as presented in Aristotle: at the same time denoting a thing's inner principle, that which makes a thing what it is, and it's outer shape, the contour. With a brief introduction to the Aristotelian concept of form, and an excursion on Judith Butler's reinterpretation of Aristotle's theories of form and matter (in *Bodies that Matter* 1993), Alm presents a series of suggestions as to how the ambiguous concept of form might be applied to the discourse of the body. If, as Aristotle suggests, inner form cannot be separated from outer form (on account of the fact that form cannot be separated from matter in the materialised entity), then the concept of form might be used when critiquing the separation of, for example, body and psyche, identity

and deed, biology and culture. Combined with the suggestion that form has an ontological and an epistemological function and these two aspects cannot be separated from one another, put forward by Aristotle and taken to heart by Butler, the idea of the body as form might prove useful in conceptualising the sexed body as situated in the junction between biology and culture, enmeshed in practices and discourses of language, knowledge and moral.

Erika Alm

Institutionen för idéhistoria
& vetenskapsteori
Göteborgs universitet
Box 200
405 30 Göteborg
erika.alm@idehist.gu.se